

Forum cultural Tujetsch Rapport annual 2008/09

1. Introducziun

Il Forum cultural Tujetsch ha priu enta maun il secund decenni dapi la fundaziun. L'activitad dil forum ei aunc adina fetg gronda e sereparta sin differentes projects ch'han saviu vegni realisai ni ch'ei en lavur. Onn per onn savein nus gudignar novs adherents ed aschia slargiar il sustegn, seigi quei finanziar, moral ni era cun contribuir enzitgei en fuorma d'ina idea, cun surdar fotografias, cudischs ni scartiras custeivlas. Cunzun tier midadas da casa, scaffir plaz ni era far uorden vegn dismiss savens bia uorden che stat entuorn dapi decennis. Gest tier quei uorden eis ei adina puspei impurtont da buca dismetter custeivladads culturalas. Aschia ha il forum saviu prender encunter gl'onn vargau ina grond collecziun da fotografias da gronda valeta. Ina part da quellas havein nus gia presentau tier nossa radunonza generala dils 13 da november 2009. Nus vegnin era a nezegiar quellas fotografias per nies usitau calender ed aschia gudignar las necessarias finanzas per nos projects.

Quella introducziun duei esser in appell a tut tgi che svida in surcombras, ina stanza ni in tschaler dad esser attents sin raritads resp. custeivladads. Da tut temps san ins seolver tier il forum per agid, era sch'ins ei buca segirs schebein ei setracti d'enzatgei custeivel. Per Vies sustegn e Vossa collaboraziun ordavon in grond engraziament.

2. Ediziun secund tom pader Baseli Berther

Venderdis, ils 30 d'october 2009 allas 20.00 uras havein nus saviu presentar l'ediziun dil 2. tom dallas ovras da pader Baseli Berther en claustra à Mustér. Bunamein in miez tschentaner ha il historiograf tuatschin, pader Baseli Berther (1858-1931), viviu ed operau sco benedictin a Mustér. Perquei havein nus era eligi la claustra per la presentaziun dallas ovras davart la vischnaunca da Mustér e la Cadi. La vernissascha ei vegnida enramada da bellezza canzuns dil Chor mischedau Surrein sut la bitgetta da Retus Giger.

Sper las contribuziuns davart la vischnaunca da Mustér sco era sur dil cumin dalla Cadi, ein ina biografia e poesie dil pader cuntenidas en quei tom. Pader Vigeli Monn, vischin tuatschin e decan, presenta cun veseivel plascher e bia satisfacziun la veta ed igl operar dil confrar ord sia Val. Il grond meret da pader Baseli Berther ei la fundaziun dalla Biblioteca romontscha en claustra a Mustér 1883. Quella ha el endrizzau, tgirau cun pissiun e rimnau mellis cudischs. Cun la publicaziun dils dus toms ha il forum presentau la veta ed ovras da pader Baseli Berther ed aschia documentau la rihezia culturala dalla Val Tujetsch en speical e dalla Cadi en general. Ils cudischs san ins retrer tier il forum sut l'adressa www.forumcultural.ch

3. Ediziun pader Placi a Spescha

L'iniziativa d'edir in niev cudisch da pader Placi a Spescha ei vegnida dalla inschigniera forestala Ursula Scholian. Sia lavur da diplom tracta il svilup digl uaul ella Val dil Rein anteriur, pia era da nossa vischnaunca. Pader Placi a Spescha era pader dalla claustra da Mustér. Leu era ei denton memia stretg per el. Perquei eis el staus da 1809-1812 caplon a Selva e da 1812-1814 caplon a Sedrun. Denter auter ha pader Placi a Spescha descret minziusamein la Val Tujetsch. Il manuscret datescha da 1805. En quel descriva el per tudestg nossa val e ses vischins en moda fetg interessanta.

El vuleva publicar ses texts, mo ha deplorablamein buca anflau in editur. Per 1913, pia 80 onns suenter sia mort han ils paders Karl Hager e Maurus Carnot ed il bibliotecari cantunal, Friedrich Pieth ediu in tagl da ses numerus manuscrets. Pader Placi a Spescha haveva scret dus manuscrets – il grond cumpeglia 870 paginas ed il pign 460 paginas.

Il Forum cultural Tujetsch ha en collaboraziun cun Norbert Berther ed igl archivari cantunal Ursula Brunold empruau da sutener la responsabla per l'ediziun Ursula Scholian. Per l'illustraziun dil cudisch ei la renconuschida fotografa Lucia Degonda vegnida engaschada. La vischnaunca sustegn l'ovra cun ina contribuziun da 30'000.00 francs. La vernissascha ha liug venderdis, ils 27 da november 2009 ell'aula dalla scola da Sedrun.

4. Giuv – manteniment

Sut il tetel "Sas era nua Giuv ei?" descriva pader Baseli Berther l'ucliva da Giuv. Da gliez temps dumbrava Giuv rodund diesch baghetgs pigns ni gronds e duei esser stau tenor veglia tradiziun in dils emprems uclauns en Tujetsch, sche buca gl'emprem. Che Giuv era habitau pli baul ed ei existeva in

vischinadi ei per franc mussau si.

Sper la caplutta da s. Bistgaun stattan aunc dus baghetgs direct daspera ed in baghetg in tschancun pli ensi. Cunzun il baghetg dalla pleiv ha pituu ils davos onns e va plaunsiu en decadenza. Il forum ha iniziàu l'idea da vuler mantener quella pintga grupp da baghetgs e sanar ils tetgs cun slondas. Il liug exponiu cun la magnifica vesta sur l'entira vallada duei vegnir mantenida. Nus havein tschercau la collaboraziun cun la pleiv, la quala ha immediat signalisau da vuler segidar.

Cunzun il baghetg dalla pleiv vulein nus restaurar il proxim onn ed aschia prevegnir d'ina decadenza. Sche pusseivel duei era il secund baghetg retscheiver in tetg da slondas. L'ucliva da Giuv duei reviver, silmeins ella historia. Nus spitgein il proxim temps sin la decisiun dil cantun davart il sustegn finanziàl.

6. Calender

Per igl onn 2009 ei il siatavel calender cun fotografias veglias da nossa vallada cumpariu. Nus havein danovamein saviu vender la gronda part dils calenders.

Il niev calender 2010 presenta fotografias veglias ord la mesadad dil 20avel tschentaner en ner alv ord la collecziun dad Eugen Berther, Bellevue GE/Rueras. L'elecziun presenta fotografias dalla entira val. Aschia denter auter: Tschamut cul Pèz Badus, Gonda cun la staziun dalla viafier, via principala cun ils hotels Krüzli e Soliva, Sedrun odem il vitg cun il clavau dils Alis etc.

Cun las entradas ord la vendita dil calender savein nus finanziar ina gronda part da nos projects. Perquei lessan nus animar tuts da comprar in calender e sustener nossa cultura!

7. Casti da Putnengia

Avon varga diesch onns havein nus priu enta maun la conservaziun e restauraziun dil Casti da Putnengia. Damai ch'ei setracta dil sulet casti sigl intschess da nossa vischnaunca ed era digl emprer casti allas rivass dil Rein, ei igl interess da saver mantener quei object cultur-historic detg gronds. Gl'onn vargau havein nus cun agid da differentas uniuns cuntinuu cun las lavurs. Cun lavur a maun vulein nus allontaner tut il material entuorn la tuor principala. Ils mirs da cunfins ein vegni reconstrui. Igl onn 2010 lein nus saver terminar las lavurs. En collaboraziun cun il cantun lein nus construiir ina tuor da lènn egl intern dil casti. Sil dus plauns dalla nova tuor vulein nus presentar la historia da nossa Val ed era dil Casti da Putnengia. Plinavon vulein nus menar ina senda tier il casti. Cun quellas mesiras duei l'attractivada digl object cultur-historic vegnir augmentada considerablamein. Buca il davos lein nus era nezegiar quei liug cun sia magnifica vesta sin l'entira vallada. La terminaziun dallas lavurs vulein nus en ramar cun ina fiastetta da ventschidas.

8. Selva 1949 – in vitg en tschendra

L'exposiziun organisada entras il museum la Truaisch meretta in grond laud d'engraziament alla cumissiun ed en special alla curatura Barla Monego-Venzin. Ils 11 da zercladur 1949 ei il vitget da Selva daventaus l'unfrenda d'in sgarscheivel incendi. La baselgia, 12 casas e 20 clavaus ein en cuort stai en tschendra. Per l'exposiziun han ins rimnau tuttas publicaziuns, fotografias ed utensils davart il barschament. Plinavon ha il vischin Gieri Venzin ediu il film documentar "Selva brischa".

In giavisch ch'ei vegnius exprimius en connex cun la radunonza generala dil forum füss da publicar in cudisch cun tuttas fotografias, documents, publicaziuns etc. Lein sperar che quei gartegi.

9. Dil scarsinar e filar – cudisch per la historia digl autur Fernando Jacomet

Ils 22 d'uost 2009 allas 17.00 uras ha igl autur presentau il cudisch avon la casa cun igl anteriur luvratori a Sedrun. L'istoria da quella fabrica ha igl autur reteniu en ina fuorma interessanta ed emperneivla el cudisch cul tetel: "Nossa scarsinaria e filanteria 1932-1963". A biars ei quella pintga industria nunenconuschenta. Ella ha duront ses onns d'existenza dau a fetg biars Tuatschins fadigia. Duront la Secunda uiara mundiala ei la produenziun stada fetg intensiva. Davart quei, sur dallas persunas e dil svilup enteifer quels onns cun ina tgemblada da problems e quitaus dils responsabels, rapporta il cudisch digl autur Fernando Jacomet. Gronda peisa dat el alla descrienziun miniziussa dalla elavuraziun dalla launa, il funcziunar dallas maschinas e la lavur al product final.

10. Fiasta dil vitg sonda ils 29 d'uost 2009

Il forum cultural ha era priu part all'emprema fiasta dil vitg. Nus havein presentau dabia cudischs e scartiras davart la historia. Igl interess davart la populaziun ei stada fetg gronda. Giuven e vegl ha

demussau grond interess per la cultura. Era cheu lein nus engraziar per l'iniziativa e sperein ch'ei detti ina continuaziun.

11. Conclusiun

Nus savessan aunc descriver in tschuat activitads da pli pintga muntada. Era igl onn vargau havein nus contonschiu entginas finamiras. Il Forum cultural Tujetsch ei ina ferma petga per nossa cultura. Nus sperein da saver continuar cun quella biala lavur ed animar adina dapli glied da s'interessar per la cultura.

Alla fin da nies rapport s'auda ei d'engraziar a tuts ch'ei sin ina moda ni l'otra segidai e s'engaschai per ils fatgs culturals en nossa vischnaunca. Cun grond entusiassem e plascher havein nus gia priu enta maun il onn niev

Forum cultural Tujetsch

la suprastonza